

Давор Ереш*, Јелена Митровић**

АПСТРАКТ

Ослањајући се на мисао Ранка Радовића о нераздвојивости архитектонске идеје и њене материјализације, текст полази од разумевања архитектонске праксе као сложеног, процесног и интердисциплинарног поља. Кроз приказ пројекта *Расплитање: Нови простори*, представљеног на Венецијанском бијеналу архитектуре 2025. године, а у односу на кустоски оквир Карла Ратија (*Carlo Ratti*), архитектура се разматра као отворени систем односа, а не као коначан објекат. Метафора лавиринта и Аријаднине нити успоставља се као епистемолошки и оперативни модел савремености архитектонске праксе, у којем се пројектно тежиште помера са коначности решења ка оријентацији унутар сложености. Пројекат *Расплитање: Нови простори* интегрише архитектуру, дизајн, материјалност вуне и инжењерске приступе, генеришући кинетичку и адаптивну форму која реагује на енергетске и климатске услове света у сталној трансформацији, и то у односу на нужност помага од митигације ка адаптацији. Тиме архитектонска пракса постаје поље за обликовање променљивих односа између материјалног, друштвеног и еколошког. Кроз колективно и интердисциплинарно деловање, *Расплитање: Нови простори* предлаже нове модалитете архитектонског мишљења и праксе у контексту данашњих глобалних изазова, афирмишући отвореност, интердисциплинарност и релациони карактер архитектонске праксе у времену.

Кључне речи: савременост архитектуре, интердисциплинарност, изложба, Бијенале архитектуре, Ранко Радовић

ABSTRACT

Drawing on Ranko Radović's position of the inseparability of architectural thought and its materialisation, this text approaches architectural practice as a complex, process-related, and interdisciplinary field. Through *Unraveling: New Spaces*, exhibited at the 2025 Venice Architecture Biennale, and in relation to the curatorial framework of Carlo Ratti, architecture is understood as an open system of relations rather than a finite construction. The metaphor of the labyrinth and Ariadne's thread is established as the epistemological and operational model for the contemporaneity of architectural practice, in which the designing focus shifts from the finality of the solution toward the navigation within complexity. The *Unraveling: New Spaces* project integrates architecture, design, the materiality of wool, and engineering approaches, generating a kinetic and adaptive form responsive to the energy and climate conditions of an ever-changing world, particularly emphasising the need to shift from mitigation toward adaptation. In this sense, architectural practice becomes a field for shaping evolving relationships between the material, social, and ecological conditions. Through collective and interdisciplinary action, *Unraveling: New Spaces* proposes new approaches to architectural thought and practice within the context of today's global challenges, affirming the openness, interdisciplinarity, and the relational character of architectural practice as embedded in the temporality of the present.

Keywords: contemporaneity of architecture, interdisciplinarity, exhibition, Architecture Biennale, Ranko Radović

* др Давор Ереш, истраживач сарадник; Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду; Србија; davor.eres@ifdt.bg.ac.rs, ORCID 0009-0004-9819-2246

** др Јелена Митровић, доцент, Универзитет „Унион–Никола Тесла“ Београд, Србија; jmitrovic@unionnikolatesla.edu.rs, ORCID 0000-0003-0147-7719

1 Овај текст је део говора приређеног за свечаност доделе Награде „Ранко Радовић“ која је одржана 22. децембра 2025. године на Коларчевом народном универзитету у Београду.

1 This text is part of a speech prepared for the awards ceremony of the Ranko Radović Award, held on 22nd of December 2025 at the Kolarac People's University in Belgrade.

Аутор фотографије: Д. Удовичић / Photo credit: D. Udovičić

Расплитање: Нови простори

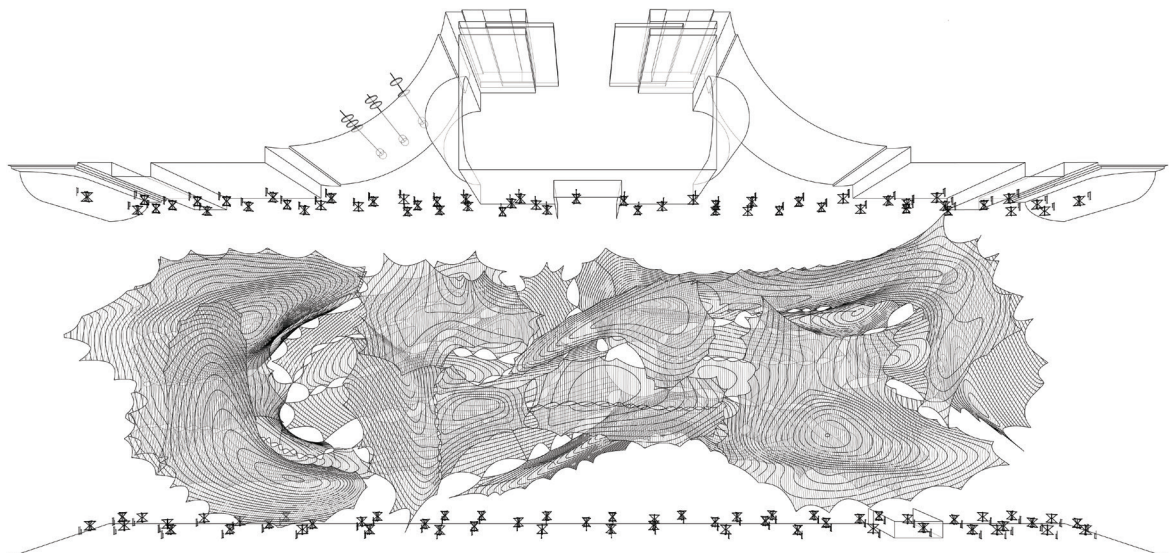
Павиљон Републике Србије, 19. Међународна изложба архитектуре – Бијенале у Венецији: Интелигенција. Природна. Вештачка. Колективна. 10. мај – 23. новембар 2025.

Аутори: Давор Ереш, Јелена Миторвић, Игор Пантић, Соња Крстић, Ивана Најдановић, Петар Лаушевић; Кустос: Слободан Јовић, Комесар: Стеван Матриновић, Стручни савет: Биљана Јотић, Слободан Јовић, Милена Кордић, Драгана Константиновић, Милка Ђато, Павле Стаменовић, Данило Дангубић

Unraveling: New Spaces

Pavilion of the Republic of Serbia, 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia: Intelligens. Natural. Artificial. Collective. 10 May – 23 November 2025

Authors: Davor Ereš, Jelena Mitrović, Igor Pantić, Sonja Krstić, Ivana Najdanović, Petar Laušević; Curator: Slobodan Jović; Commissioner: Stevan Martinović; Advisory Board: Biljana Jotić, Slobodan Jović, Milena Kordić, Dragana Konstantinović, Milka Gnjato, Pavle Stamenović, Danilo Dangubić

Ранко Радовић је архитектуру разумео као место сусрета идеја и стварности, као сложен и целовит израз људског делања. У уводу књиге *Антологија кућа*, настале на основу телевизијских емисија кроз које смо сазнавали да архитектонско знање и вештине морају бити део јавног дискурса, Ранко Радовић истиче:

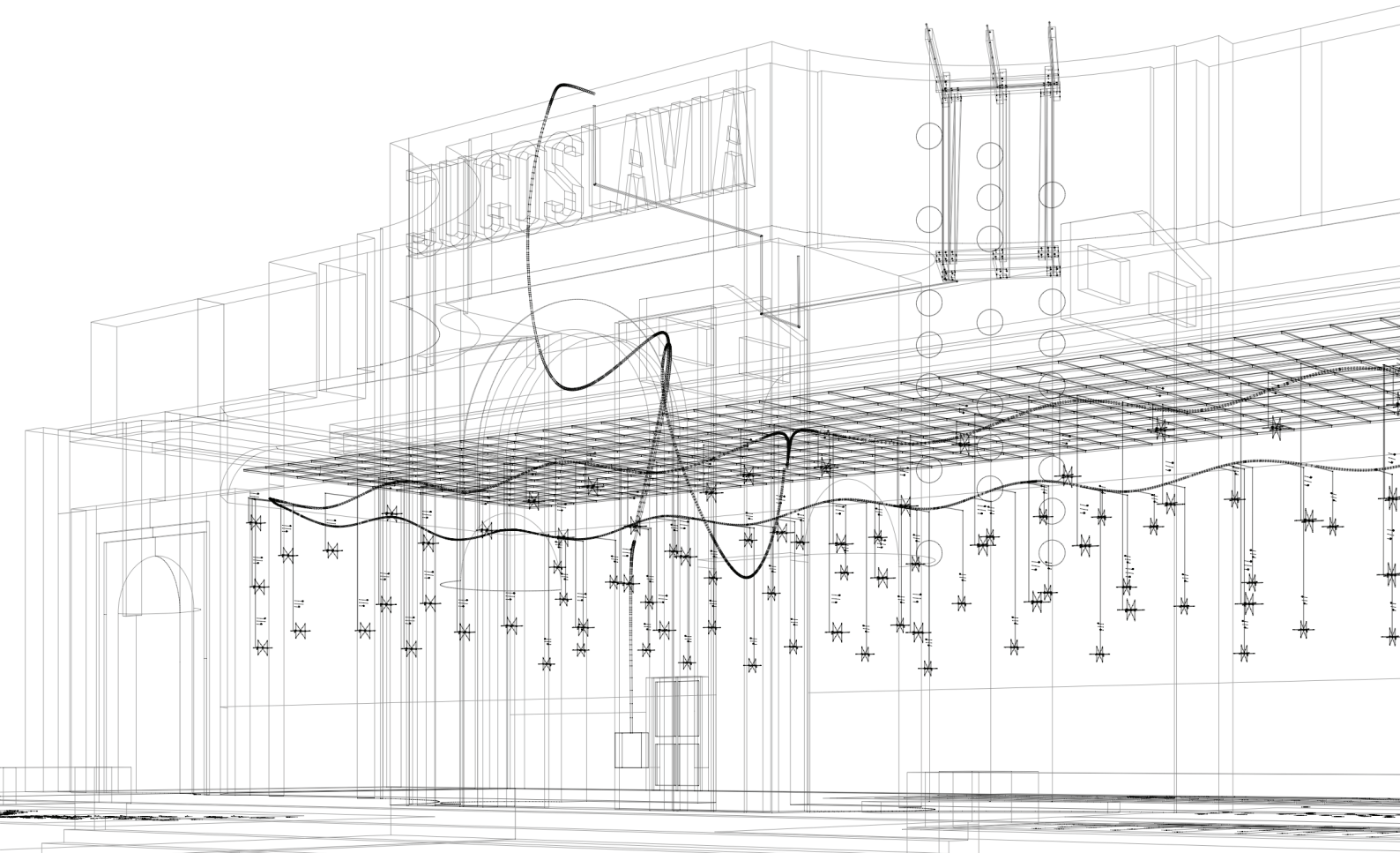
„Грађевина, одолела времену или срушена, градски трг или цели градови, дело појединца или десетина хиљада неимара, настала ‘преко ноћи’ или кроз векове, као миланска катедрала (мењана и допуњавана као доказ континуитета, сталности и промена), или недирнута – увек је кућа, целовито место које је недвосмислено слика људске идеје и руке.” (Radović, 1985, 11).

Ово инсистирање на целовитости као слици људске идеје и руке можда најбоље сажима мисао Ранка Радовића: архитектура није само резултат, већ процес, траг и сведочанство.

Ranko Radović understood architecture as the meeting point of ideas and reality, as a complex and comprehensive expression of human action. In the introduction to his book *Antologija kuća* (Anthology of Houses), developed from a series of television programmes dedicated to bringing architectural knowledge and culture into public discourse, Ranko Radović points out:

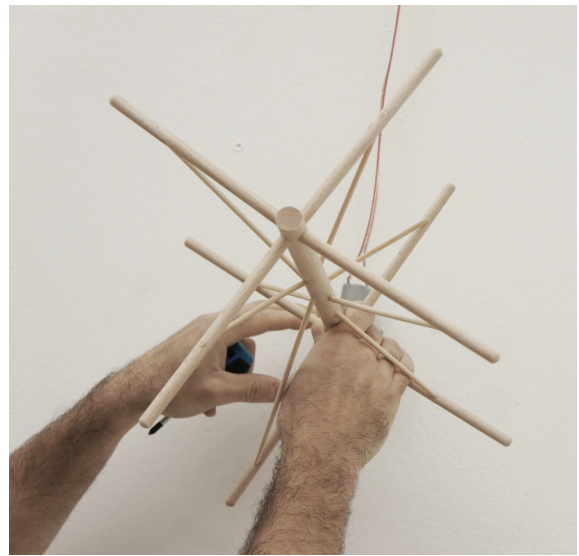
“A building, weathered or demolished, a town square or entire cities, the work of an individual or tens of thousands of artisans, built ‘overnight’ or over centuries, like Milan Cathedral (altered and expanded as evidence of continuity, permanence, and change), or left untouched – is always a house: a complete place which is an unambiguous image of human mind and hand.” (Radović, 1985, 11).

This insistence on completeness as an image of the *human mind and hand* perhaps best encapsulates Ranko Radović’s thought: architecture is not merely a result, but a process, a trace, and a testimony.

Аутор фотографије: Д. Удовичић / Photo credit: D. Udovičić

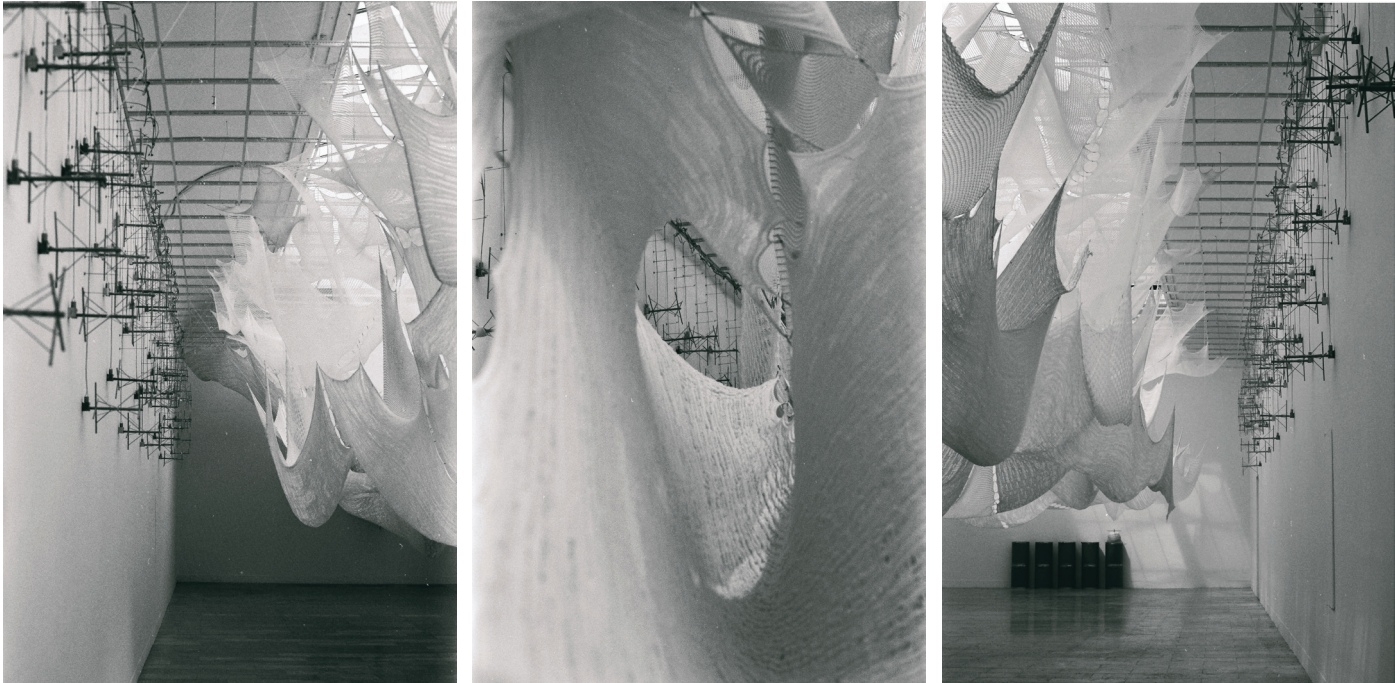

Ранко Радовић се залагао за оно што је назвао предношћу архитектуре – залагао се за способност архитектуре да апстрактну људску мисао претвори у опипљиву, конкретну, употребљиву и сложену творевину (Radović, 1985); која не раздваја свет идеја од света ствари, већ их недељиво повезује. Управо због те двојности, како је говорио, ми се архитектури увек враћамо, и као појединци и као заједнице.

У том смислу, метафора кроз коју је често тумачен наш пројекат, мит о Аријадниној нити и Дедалу, првом

Ranko Radović advocated for what he called the fundamental advantage of architecture – its capacity to transform abstract human thought into tangible, concrete, usable, and complex creation (Radović, 1985). Architecture therefore does not separate the world of ideas from the world of things, but rather links them inseparably. It is precisely this duality, Radović suggests, that continually draws both individuals and communities back to architecture.

In this sense, the metaphor often used to interpret our project – the myth of Ariadne and Daedalus, the first architect –

Аутор фотографија: В. Шекуларец / Photo credit: V. Šekularac

градитељу, не указује се само као прича о изласку из лавиринта, већ као прича о оријентацији у сложености.²

У тој релацији, лавиринт је стање света, а не проблем који треба уклонити. Нит је метод, а не решење. Нит не води „напоље“ (“изван”), већ омогућава сналажење унутар сложености: мапирање односа, разумевање структура, успостављање нових неопходних веза између дисциплина, знања, простора, тела, материјалности и времена. Зато се ова метафора за нас не чита као херојски мит о изласку, већ као сазнајни и просторни модел савремене праксе, и то не само архитектонске праксе (Ratti, 2025a,b).

Интердисциплинарност нашег рада заснива се на преплитању вештина архитектуре, дизајна текстила и знања електроинжењерства, из којег настаје кинетичка, темпорална форма. Она реагује на промене енергетских токова и климатских услова у својој материјалности, ту архитектура наступа у својој пуној комплексности. Кроз колективно делање, пројекат нуди одговор на могућу улогу архитектонског знања у разумевању и развоју нових приступа савременој архитектонској пракси у условима неминовности промена (Ereš, Mitrović, 2025).

Пројекат Расплитање: Нови простори, представљен у оквиру Венецијанског бијенала, настао је управо из тог

emerges not merely as a story of escaping the labyrinth, but as a reflection on how to navigate complexity.²

In relation to this, the labyrinth signifies the condition of the world, rather than a problem to be overcome. The thread is not a solution, but a method: It does not lead “outside” (“outward”), but instead enables orientation in complexity: mapping relations, understanding structures, and establishing new necessary connections between disciplines, forms of knowledge, space, bodies, materiality, and time. For us therefore, this metaphor does not function as a heroic myth of escape, but rather as a cognitive and spatial model of contemporaneity of practice, beyond architecture alone (Ratti, 2025a,b).

The interdisciplinarity of our work is grounded in the intertwining of architectural skills, textile design, and electrical engineering knowledge, from which a kinetic and temporal form emerges. Through its materiality, this form responds to changes in energy flows and climate conditions; it is precisely here that architecture appears in its full complexity. Through collective action, the project proposes a possible role for architectural knowledge in understanding and developing new approaches to questions of contemporaneity of architectural practice under conditions of inevitable change (Ereš, Mitrović, 2025).

2 Погледати: C. Ratti, A. Picon, *Atlas of the Senseable City* (New Haven, CT: Yale University Press, 2023); такође и: P. R. Doob, *The Idea of the Labyrinth: From Classical Antiquity through the Middle Ages* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990); конкретније у односу на изложбени пројекат: D. Hollier, *Against Architecture: The Writings of Georges Bataille* (Cambridge, MA: The MIT Press, 1993); K. G. P. Hulten, *The Machine: As Seen at the End of the Mechanical Age* (New York: The Museum of Modern Art, 1968); као и: R. Sennett, *The Craftsman* (New Haven, CT: Yale University Press, 2008).

2 See: C. Ratti, A. Picon, *Atlas of the Sensible City* (New Haven, CT: Yale University Press, 2023); also: P. R. Doob, *The Idea of the Labyrinth: From Classical Antiquity through the Middle Ages* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990); more specifically regarding the exhibition project: D. Hollier, *Against Architecture: The Writings of Georges Bataille* (Cambridge, MA: The MIT Press, 1993); K. G. P. Hulten, *The Machine: As Seen at the End of the Mechanical Age* (New York: The Museum of Modern Art, 1968); as well as: R. Sennett, *The Craftsman* (New Haven, CT: Yale University Press, 2008).

питања: како danas, у условима технолошких, глобалних и пре свега климатских промена, у растућим неједнакостима и неравноправностима, у фрагментисаним друштвеним и просторним структурама, поново успоставити везе, између материјалног и ефемерног, између простора и заједнице, између архитектуре и свакодневног живота (Ratti, 2025c).

Уместо коначности објекта, пројекат је понудио процес. Уместо коначности форме, пројекат је понудио развијање односа непрестаног преобликовања. Уместо затвореног значења, пројекат је понудио отворен систем сазнавања. У том смислу, изложбени пројекат „Расплитање“ не покушава да реши лавиринт, већ да покаже како се у њему може мислити, кретати и делати заједно, колективно, интердисциплинарно, солидарно и емпатично (Ereš, Mitrović, 2025).

Зато ову награду доживљавамо не само као признање једном пројекту, већ као потврду да је критичко мишљење у архитектури и даље потребно, да има своје упориште у неопходности промене, да има своју укорененост и своју релевантност за данашње друштво али и за будућност.

И да се, на самом крају, у духу мисли Ранка Радовића, сетимо да архитектура није оно што остаје иза нас, већ оно што непрестано и изнова градимо, у простору и у мишљењу.

The *Unraveling: New Spaces* project, presented within the framework of the Venice Biennale, emerged precisely from this question: how is it possible, under conditions shaped by technological, global, and above all climate change – alongside growing inequalities and fragmented social and spatial structures – to re-establish ties between the material and the ephemeral, between space and community, between architecture and everyday life (Ratti, 2025c).

Instead of the finality of a building, the project offered a process. Instead of the finality of form, the project offered the development of a relationship of constant reshaping. Instead of closed meaning, the project offered an open system of cognition. It is in this sense that the *Unraveling* exhibition project does not attempt to solve the labyrinth, but rather to show how one can think within it, move and act within it together – collectively, interdisciplinarily, and do so with solidarity and empathy (Ereš, Mitrović, 2025).

That is why we understand this award not only as the recognition of a single project, but also as an affirmation that critical thinking in architecture remains necessary, that it finds its grounding in the necessity of change, and that it is precisely here that architecture, both as a discipline and as a practice, retains its rootedness and relevance for today's society as well as for its future.

And finally, in the line of thought of Ranko Radović, let us recall that architecture is not simply what remains behind us, but what we ceaselessly reimagine and rebuild – both in space and in thought.

Аутор фотографије: Д. Удовичић / Photo credit: D. Udovičić

РЕФЕРЕНЦЕ

- Doob, P. R. 1990. *The Idea of the Labyrinth: From Classical Antiquity through the Middle Ages*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Eco, U. 2014. "L'Antiporfirio." In *From the Tree to the Labyrinth: Historical Studies on the Sign and Interpretation*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Ereš, D., Mitrović, J. 2025. Rasplitanje: energija - materijalnost - temporalnost, i uvek nova arhitektonska forma. U: Ereš, D., Mitrović, J. ur. 2025. *Rasplitanje: novi prostori: katalog izložbe. Paviljon Republike Srbije, 19. Međunarodna izložba arhitekture - Bijenale u Veneciji: Inteligencija. Prirodna. Veštačka. Kolektivna. 10. maj - 23. novembar 2025*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 9–10 / Ereš, D., Mitrović, J. 2025. Unraveling: Energy - Materiality - Temporality, and the Ever-New Architectural Form. In: Ereš, D., Mitrović, J. eds. 2025. *Unraveling: New Spaces: exhibition catalogue. Pavilion of the Republic of Serbia, 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia: Intelligens. Natural. Artificial. Collective. 10 May – 23 November 2025*. Belgrade: Museum of Applied Art, 25–26.
- Hollier, Denis. 1993. *Against Architecture: The Writings of Georges Bataille*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Hulten, K. G. Pontus. 1968. *The Machine: As Seen at the End of the Mechanical Age*. New York: The Museum of Modern Art.
- Ingold, T. 2013. *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. London: Routledge.
- Radović, R. 1985. *Antologija kuća*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Ratti, C. 2025a. A Time of Adaptation. In: Ratti, C. ed. 2025. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale, 24–32.
- Ratti, C. 2025b. Circular Economy Manifesto. In: Ratti, C. ed. 2025. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale, 36–38.
- Ratti, C. (ed.) 2025c. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale.
- Ratti, C., Picon A. 2023. *Atlas of the Senseable City*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sennett, R. 2008. *The Craftsman*. New Haven, CT: Yale University Press.

REFERENCES

- Doob, P. R. 1990. *The Idea of the Labyrinth: From Classical Antiquity through the Middle Ages*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Eco, U. 2014. "L'Antiporfirio." In *From the Tree to the Labyrinth: Historical Studies on the Sign and Interpretation*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Ereš, D., Mitrović, J. 2025. Rasplitanje: energija – materijalnost – temporalnost, i uvek nova arhitektonska forma. U: Ereš, D., Mitrović, J. ur. 2025. *Rasplitanje: novi prostori: katalog izložbe. Paviljon Republike Srbije, 19. Međunarodna izložba arhitekture - Bijenale u Veneciji: Inteligencija. Prirodna. Veštačka. Kolektivna. 10. maj - 23. novembar 2025*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 9–10 / Ereš, D., Mitrović, J. 2025. Unraveling: Energy – Materiality – Temporality, and the Ever-New Architectural Form. In: Ereš, D., Mitrović, J. eds. 2025. *Unraveling: New Spaces: exhibition catalogue. Pavilion of the Republic of Serbia, 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia: Intelligens. Natural. Artificial. Collective. 10 May – 23 November 2025*. Belgrade: Museum of Applied Art, 25–26.
- Hollier, Denis. 1993. *Against Architecture: The Writings of Georges Bataille*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Hulten, K. G. Pontus. 1968. *The Machine: As Seen at the End of the Mechanical Age*. New York: The Museum of Modern Art.
- Ingold, T. 2013. *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. London: Routledge.
- Radović, R. 1985. *Antologija kuća*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Ratti, C. 2025a. A Time of Adaptation. In: Ratti, C. ed. 2025. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale, 24–32.
- Ratti, C. 2025b. Circular Economy Manifesto. In: Ratti, C. ed. 2025. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale, 36–38.
- Ratti, C. (ed.) 2025c. *Intelligens. Natural. Artificial. Collective. Catalogue of the 19th International Architecture Exhibition – La Biennale di Venezia*. Venice/Milan: La Biennale di Venezia; Silvana Editoriale.
- Ratti, C., Picon A. 2023. *Atlas of the Senseable City*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sennett, R. 2008. *The Craftsman*. New Haven, CT: Yale University Press.